

УДК 314.4.001.73(477)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-6-55>**Ливдар М.В.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів**Національного університету «Львівська політехніка»***Ярошевич Н.Б.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів**Національного університету «Львівська політехніка»***Степанова А.В.***студентка бакалаврату**Національного університету «Львівська політехніка»***Lyvdar Marta***Ph.D., docent,**Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University***Yaroshevych Natalya***Ph.D., docent,**Associate Professor of the Department of Finance
Lviv Polytechnic National University***Stepanova Anastasiia***Student**Lviv Polytechnic National University*

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS OF THEIR SOLUTION

АНОТАЦІЯ

Актуальність демографічної проблеми для України полягає насамперед у тому, що протягом останніх десятиліть відбувається зниження чисельності населення та поширення такого явища, як депопуляція. Проблема старіння нації стає все гострішою; скорочується народжуваність, що з часом призводить до зниження трудового потенціалу країни. У статті розглянуто демографічний стан України протягом 2008–2019 років. Виявлено, що найбільшою демографічною проблемою є високий рівень смертності та низький рівень життя. Проаналізовано міграційні процеси в областях України та визначено причини їх виникнення. Зібрано та узагальнено статистичні дані, проведено аналіз та виявлено основні причини виникнення депопуляції населення, серед яких: високий рівень смертності на низький рівень народжуваності, старіння нації, низький рівень доходів.

Ключові слова: населення, депопуляція, старіння нації, народжуваність, смертність, міграція.

АННОТАЦИЯ

Актуальность демографической проблемы для Украины состоит в том, что в течение последних десятилетий происходит снижение численности населения и распространение такого явления, как депопуляция. Проблема старения нации становится все острее; сокращается рождаемость, что со временем приводит к снижению трудового потенциала страны. В статье рассмотрены демографическое состояние Украины в течение 2008–2019 годов. Показано, что наибольшей демографической проблемой является высокий уровень смертности и низкий уровень жизни. Также проанализированы миграционные процессы в областях Украины и определены причины их возникновения. Проведен анализ и выявлены основные причины возникновения депопуляции населения, среди которых: высо-

кий уровень смертности, низкий уровень рождаемости, старение нации, низкий уровень доходов.

Ключевые слова: население, депопуляция, старение нации, рождаемость, смертность, миграция.

ANNOTATION

The urgency of the demographic problem for Ukraine lies primarily in the fact that over the last decades, the population has been declining and such a phenomenon as depopulation has been spreading. The problem of our nation's aging is becoming more acute; the birth rate is decreasing that over time leads to a reduced labor potential of the country. The article deals with the demographic situation in Ukraine during 2008–2019. The peculiarities of distribution of the aging population in Ukraine by territorial differences are identified. A substantial increase in the number of pensioners makes them more dependent on general situation in the country, especially under the conditions of military confrontation in Eastern Ukraine. A number of pensioners has increased by reducing the number of the employed population and contributors/taxpayers, which, in its turn, reinforces the dependence of the pension system and well-being of the pensioners on the overall situation in the country. It is investigated that the most serious demographic problem is the high mortality rate and the low standard of living. The migration processes in the regions of Ukraine are analyzed and the reasons of their occurrence are determined. The ways of reducing migration processes are suggested. The statistics are collected and summarized; the analysis is carried out and the main reasons of the depopulation are revealed. They include high mortality rate, low level of birth rate, aging of the nation, and low income level. Ukraine is among the 30 "oldest" countries in the world by the proportion of people aged 60 years and older of the total population. The reasons of the demographic aging are analyzed. Such dynamics have a direct impact on the country's economy as a whole.

First of all, the demographic burden on the able-bodied population increases, and there is a direct influence of the demography on the demand for goods and services, such as health care, welfare payments, and pension benefits. Since the early 1990s, there has been a significant labor migration from Ukraine, in particular, to the labor markets of the EU Member States. This is due to the deteriorating employment conditions, the imbalance between the supply and demand on the labor force, the growing rate of unemployment, and social tension in the country.

Key words: population, depopulation, aging of the nation, fertility, mortality, migration.

Постановка проблеми. В Україні смертність є однією з найвищих у світі, а народжуваність найнижча. Через міграцію з країни вимиваються трудові та інтелектуальні ресурси. Населення України поступово вимирає. За прогнозами Державної служби статистики України, у 2025 році чверть населення буде старша від 60 років. У середньому середня тривалість життя в Україні – 66 років, на 11 років менше, ніж у країнах Західної Європи. Саме тому демографічна проблема є надзвичайно важливою для економічної безпеки держави і потребує глибшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам демографічної ситуації присвячено роботи багатьох українських науковців: А.О. Барвінського, М.О. Білинської, О.А. Гришнєвої, С.С. Гринкевич, ЗІ. Кобеля, І.О. Курило, І.Г. Лаврук, Є.М. Лібанова. Серед зарубіжних учених варто згадати Д. Брайсона, Д. Брейклі, Р. Істерліна, Ш. Гофера, Р. Фрідмана, Н. Петерсона, Ф. Хейвуда, Т. Шульца, Д. Шендела [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не досить дослідженими є причини демографічного спаду в Україні, виходячи з аналізу усіх ймовірних чинників за останні роки.

Головною метою статті є аналіз демографічного стану в Україні та викриття основних причин виникнення депопуляції суспільства.

Виклад основного матеріалу. Демографічний стан будь якої країни є головним чинником економічного і соціального розвитку. Населення є елементом продуктивних сил як трудовий ресурс, споживач і як носій економічних відно-

син. Демографічна криза в останні десятиліття спостерігається по всьому світі.

Україна займає 33 місце за чисельністю серед країн світу. Нараховується 41983,6 тис. осіб, що становить 0,57% світової частки. За даними офіційної статистики, з 1991 року до 2019 року населення України скоротилось з 51,944 млн осіб до 41,983 млн осіб. Проте починаючи з 2015 року не враховується населення анексованого Криму та непідконтрольних територій Донбасу [2]. Зміну чисельності населення України графічно відображено на рис. 1.

Скорочення чисельності населення набуло чіткої тенденції. Серед основних причин депопуляції населення слід виділити такі чинники, як: високий рівень смертності і низький рівень народжуваності; старіння населення; невирішена ситуація на сході України; низький рівень доходів; соціальна незахищеність населення, недієва система охорони здоров'я [4].

Для з'ясування загального демографічного стану проведемо дослідження кількісних характеристик. Співвідношення показників механічного руху, таких як притік та відтік населення, сформовані за допомогою таких характеристик, як: природний приріст населення, що визначає різницю між кількістю народжених та померлих; сальдо міграції, що визначає різницю між кількістю випадків прибуття особи до країни та вибуття з неї за певний проміжок часу. Загальна динаміка населення розраховується виходячи із суми показників природного приросту та сальдо міграції населення країни [5].

Демографічний потенціал країни залежить від співвідношення показників природного руху населення (народжуваність та смертність), які відображені на рис. 2.

Отже гострою демографічною проблемою для України є досить високий рівень смертності населення. Природний рух населення у 2018 році характеризується суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими: на 100 померлих – 57 живонароджених. Хоча у 2017 році на 100 померлих припадало 79 новонароджених.

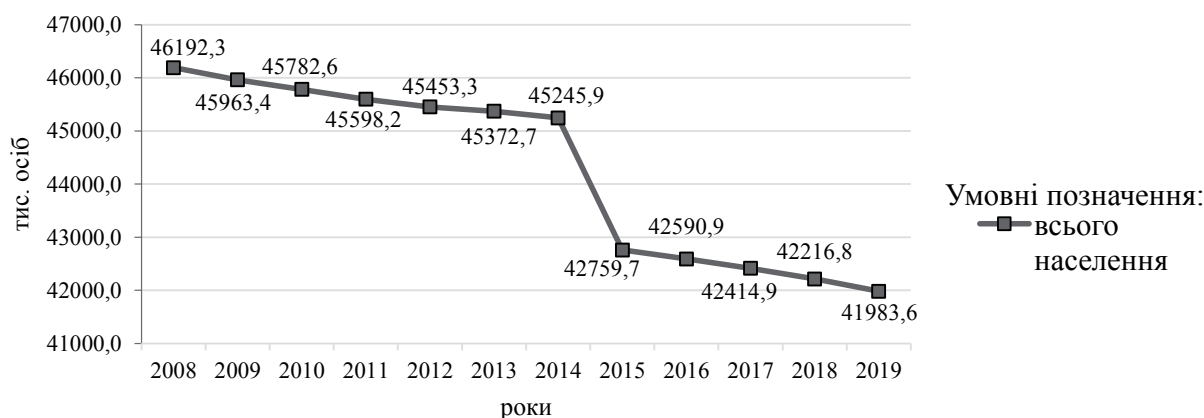

Рис. 1. Динаміка чисельності населення, тис. осіб

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

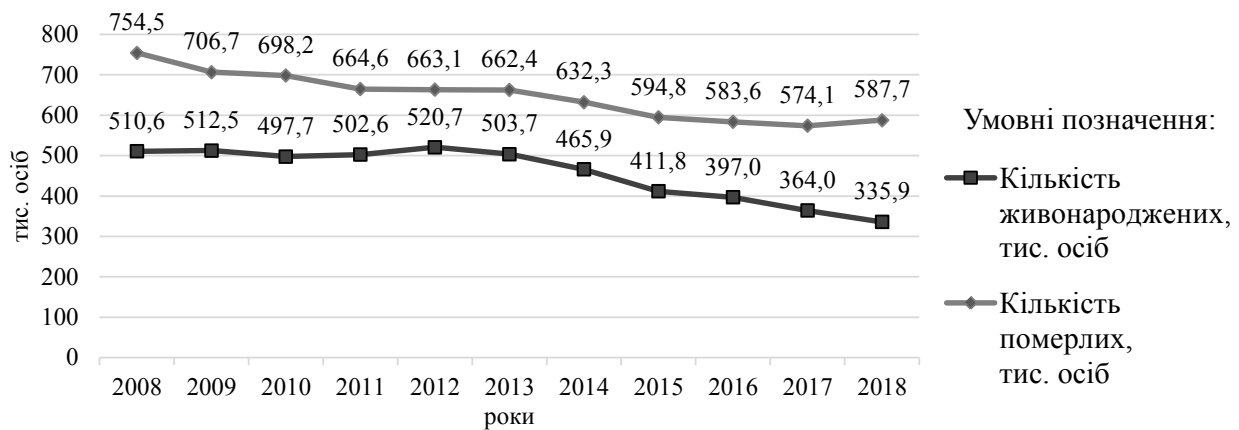

Рис. 2. Природний рух населення України, тис. осіб

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

Найбільш поширеними причинами смертей населення України у 2018 році були хвороби системи кровообігу (I00–I99), від яких померло 392,1 тис. осіб; від новоутворень (C00–D48) померло 78,6 тис. осіб; на третьому місці – зовнішні причини смерті (V01–Y98), від яких загинуло 30,9 тис. осіб [2].

За даними Відділу народонаселення ООН, загальний коефіцієнт народжуваності, який становить приблизно 2,1 дитини на жінку, називається народжуваністю на рівні заміщення, що є оптимальним показником. Коефіцієнт народжуваності в Україні становить усього 1,4. У 2012 році цей показник становив 1,53. Найбільші вікові коефіцієнти народжуваності серед жінок від 20 до 29 років. До того ж, у 2019 році в Україні налічується лише 2,48 млн жінок віком 20–29 років, а віком 30–39 років – 3,43 млн жінок, що майже на 1 млн більше. Також за даними Держстату лише 3% українських сімей виховують трьох і більше дітей, майже чверть – дводітні, 74% – одnodітні [5; 6; 7; 8].

Однією з головних причин низької народжуваності є небажання народжувати дітей через низький рівень життя. Варто зазначити, що держава надає соціальні виплати по народженню дитини, які незіставні з сучасним рівнем життя населення. Загальний розмір декретних виплат – 41 280 грн. Однак грошова допомога виплачується у два етапи: перший – одноразова у розмірі 10 320 грн.; другий етап – сума у розмірі 30 960 грн, яка виплачується кожного місяця рівними частинами по 860 грн. протягом трьох років [9].

Окрім матеріального складника, на рівень народжуваності впливає також зміна цінностей та поглядів на життя. В Україні, як і в інших країнах світу, стає поширеним рух «чайлдфрі», під яким розуміють свідому відмову від батьківства, тобто свідоме небажання мати дітей. Найчастіше таке переконання властиве людям з вищою освітою і з середнім чи вище середнього рівнем доходів. Такі особи фактично могли б забезпечити хороший рівень життя, однак життя у своє задоволення є для них більш пріоритетним.

На рівень народжуваності також впливає статистика укладених шлюбів. За офіційними даними у 2018 році кількість зареєстрованих розлучень зросла і сягнула 153,9 тис. проти 128,7 тис. у 2017 році. Зменшилась і кількість зареєстрованих шлюбів: якщо у 2017 році зафіксовано державними органами 249,5 тис. шлюбів, то у 2018 році – 228,4 тис. шлюбів [3].

Все більше сімей проживають тривалий час на відстані у зв'язку з виїздом на заробітки за кордон. Тож головним пріоритетом є не на народження і виховання дітей, а задоволення матеріальних потреб. Сьогодні багато українців масово виїжджають за кордон, адже не можуть реалізувати себе у власній країні або їх робота не досить оплачувана, щоб задовольнити навіть мінімальні потреби, чим і користуються сусідні держави. Також з'являється нова тенденція, що є ознакою особливостей прояву трудової міграції в Україні: жінки частіше їдуть на заробітки за кордон, ніж чоловіки. Через військовий конфлікт у східній частині України більшості чоловікам призовного віку, які підлягають мобілізації, заборонено покидати територію України.

Наступною тенденцією є те, що молоде та професійно спроможне населення виїжджає за кордон, і тим самим Україна втрачає трудовий потенціал. Багато підлітків, закінчуючи школу, вибирають для навчання закордонні університети з метою в майбутньому жити не в Україні. Лише у минулому навчальному році за кордоном навчалось більше 83 тис. українців. Зокрема, найбільшу питому частку становлять вищі сусідньої країни Польщі [10].

Територіальна оцінка проблеми міграції є важливою для розуміння, які регіони залучають більше мігрантів, а в яких відбувається явище еміграції (табл. 1).

Можна стверджувати, що міграційний приріст формується в основному завдяки Київській області (15 334 осіб). Відносно висока частка м. Київ у структурі пояснюється столичним статусом та значними можливостями, які надає найбільше місто України. Одеська область також виявляєть-

Таблиця 1

Динаміка міграційних процесів в областях України за січень-липень 2019 р., тис. осіб

	Кількість випадків прибуття	Кількість випадків вибуття	Міграційний приріст, скорочення
Україна	298678	288655	10023
Вінницька	10603	12265	-1662
Волинська	8209	8036	173
Дніпропетровська	18187	18328	-141
Донецька	9198	12226	-3028
Житомирська	10752	10947	-195
Закарпатська	3819	4021	-202
Запорізька	8873	9690	-817
Івано-Франківська	8295	8488	-193
Київська	32189	16855	15334
Кіровоградська	7588	8576	-988
Луганська	4000	6119	-2119
Львівська	17661	18383	-722
Миколаївська	6720	7440	-720
Одеська	20594	15989	4605
Полтавська	13963	12496	1467
Рівненська	9548	10524	-976
Сумська	8884	9715	-831
Тернопільська	8933	8839	94
Харківська	24059	23247	812
Херсонська	6480	7139	-659
Хмельницька	12362	11486	876
Черкаська	10066	10495	-429
Чернівецька	4433	5081	-648
Чернігівська	7041	7372	-331
м.Київ	26221	24898	1323

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

Таблиця 2

Загальна динаміка населення за 2008–2018 рр., тис. осіб

	Природний приріст, скорочення	Міграційний приріст	Загальна динаміка населення
2008	-243.9	14.9	-229.0
2009	-194.2	13.4	-180.8
2010	-200.5	16.1	-184.4
2011	-162.0	17.1	-144.9
2012	-142.4	61.8	-80.6
2013	-158.7	31.9	-126.8
2014	-166.4	22.6	-143.8
2015	-183.0	14.2	-168.8
2016	-186.6	10.6	-176.0
2017	-210.1	12.0	-198.1
2018	-251.8	18.6	-233.2

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

ся привабливою для життя (приріст у 4605 осіб). Найбільш вагомими центрами тяжіння міграційних потоків є Донецька (3028 осіб) та Луганська області (2119 осіб). Після російського вторгнення демографічні тенденції різко змінилися у бік подальшого погіршення і тривають досі.

Головним джерелом відтворення людського потенціалу є приріст населення. Природний при-

ріст населення України за останні 20 років має від'ємне значення. Досить багато розвинутих країн компенсують низький рівень народжуваності високою чисельністю іммігрантів. В Україні станом на січень-липень 2019 року нараховано 10 тис. іммігрантів. Хоча в Україні «додатня міграція», кількість приїжджих занадто мала на тлі загального населення (табл. 2) [3; 5; 11].

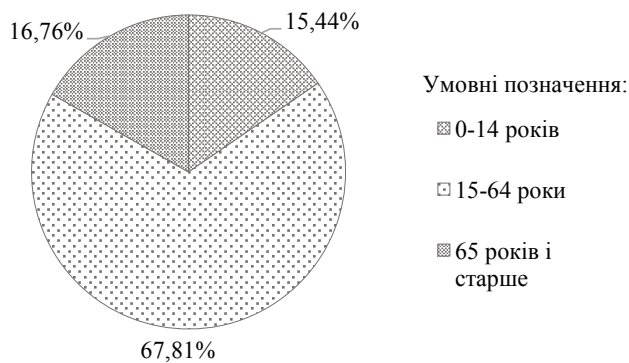

Рис. 3. Вікова структура населення, %

Джерело: розроблено авторами за даними [3]

Однак починаючи з 2012 року спостерігається зростаюча динаміка показника загального скорочення населення. На жаль, у 2018 році показники повернулися до 2008 року. Станом на 2018 рік скорочення населення становить 233.2 тис. осіб, на що значно повпливав досить низький рівень народжуваності (усього 335,9 тис. осіб). З року в рік чисельність населення України зменшується, адже відбувається одночасне скорочення як смертності, так і кількості народжених, а частка міграційного приросту не є достатньою для впливу на загальну величину. За підрахунками Державної служби статистики, через 10 років чисельність населення в Україні може зменшитись на 3 млн осіб.

Зниження рівня народжуваності також веде до збільшення частки людей літнього віку серед населення. Саме тому поряд із депопуляцією в Україні відбувається процес старіння нації, що збільшує демографічне навантаження на працююче населення. Варто зазначити, що за шкалою ООН населення є старим, якщо частка осіб віком понад 65 р. становить більше 7% від усього населення країни [12].

Вікова структура населення України зображена на рис. 3.

Демографічне старіння означає збільшення частки осіб старших вікових категорій. Станом на 2019 рік показник становить

16,76%, що свідчить про те, що населення України є старим. Старіння населення залежить від демографічних змін, зрушень в народжуваності та смертності, їх співвідношенні і міграції. Старіння населення чинить суттєвий фінансовий тиск на країну, адже виникає потреба у збільшенні витрат на соціальну підтримку, виплату пенсій та сферу охорони здоров'я [12].

Звідси випливає проблема, що люди у більшості країн живуть все довше, але не народжують тієї кількості дітей, що була б достатньою для підтримки балансу населення. Попри ріст тривалості життя, в Україні є різниця між чоловіками і жінками в 10 років, що являється найбільшою різницею в Європі, адже зазвичай вона не перевищує п'яти років [12].

Демографічна ситуація впливає і на темпи економічного зростання країни, адже з часом відбувається скорочення чисельності зайнятих в економіці.

Висновки і пропозиції. Демографічна ситуація в країні погіршується з кожним роком. За аналізований період 2008–2019 рр. найбільш сприятливим був 2012 р. Військова ситуація на сході починаючи з 2014 року та окупація територій значно вплинула на чисельність населення. Однак найбільшою проблемою за весь досліджуваний період є значне скорочення кількості живонароджених. Саме тому необхідні дії на державному рівні, спрямування соціально-економічної політики з метою розв'язання таких проблем, як: стимулювання народжуваності; створення широкої мережі державних та недержавних служб соціальної допомоги; підвищення рівня життя населення шляхом посилення охорони та оплати праці; створення умов для імміграції до України та заохочення населення залишатися в країні; впровадження і продовження реформи пенсійного забезпечення, охорони здоров'я (особливо медичного страхування). Адже регулювання демографічної ситуації має бути спрямоване на поліпшення матеріального становища людей у країні, стимулювання народжуваності та боротьбу із смертністю.

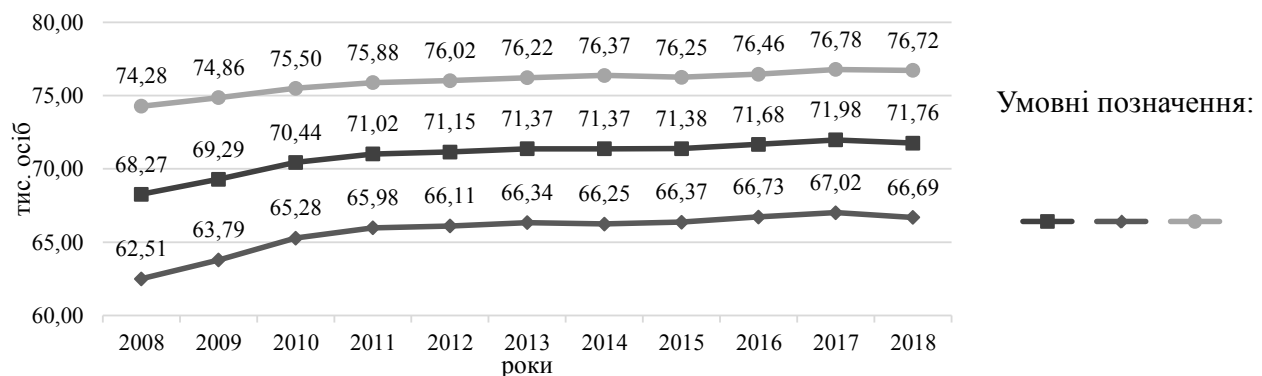

Рис. 4. Середня очікувана тривалість життя при народженні, років

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (кол. моногр.) / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.]; за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2012. 320 с.
2. Кобеля З. І., Лаврук І. Г. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи її подолання. Журнал "Науковий огляд" № 4(57). 2019. с.6–17. URL: <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf> (дата звернення: 20.12.2019).
3. Державна служба статистики України: веб. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2019).
4. World Population Prospects 2019. Highlights. *United Nations Population Division*. United Nations. (New York, 2019) : веб. сайт. URL: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-2019-highlights.html> (дата звернення: 20.12.2019).
5. Countries in the world by population (2019) : веб. сайт. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (дата звернення: 20.12.2019).
6. Демографічний паспорт території. Державна служба статистики України : веб. сайт. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm (дата звернення: 20.12.2019).
7. Народжуваність в Україні – чи можна її збільшити і чи треба це робити? Веб. сайт. URL: <https://life.pravda.com.ua> (дата звернення: 20.12.2019).
8. World Health Organization, Total Fertility Rate : веб. сайт. URL: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/total-fertility-rate-\(per-woman\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/total-fertility-rate-(per-woman)) (дата звернення: 20.12.2019).
9. Допомога на дитину: які розміри виплат у 2019 році? Веб. сайт. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-yezhdnevny-buxgalterskiy-obzor-39-posobie-na-rebenka-kakie-razmery-vyplat-v-2019-godu> (дата звернення: 20.12.2019).
10. Молодь на експорт : веб. сайт. URL: https://zik.ua/news/2019/03/25/molod_na_eksport_chy_pravylny_shcho_u_lvovi_vlada_propaguie_navchannya_za_1536465 (дата звернення: 20.12.2019).
11. Чому в Україні смертність вища, ніж народжуваність? Веб. сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28859966.html> (дата звернення: 20.12.2019).
12. BBC. Веб. сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40405193> (дата звернення: 20.12.2019).

REFERENCES:

1. Libanova E.M., Makarova O.V., Kurylo I.O. (2012) *Ljudskyj rozvytok v Ukraini: socialjni ta demografichni chynnyky modernizaciji nacionalnoji ekonomiky: kol. monoghr.* / [In-t demografiji ta socialnykh dos-lidzhenj im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy]. K., 2012. 320 p. (in Ukrainian)
2. Kobelja Z.I. Lavruk I.Gh. (2019) *Demografichna kryza v Ukraini: prychny ta shljakhy jiji po-dolannja* [Zhurnal "Naukovy oghljad"]. No 4(57), pp 6–17. Available at: <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf> (accessed 20 Desem 2019).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: website. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 Desem 2019).
4. World Population Prospects 2019. Highlights. *United Nations Population Division*. United Nations. (New York, 2019): website. Available at: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-2019-highlights.html> (accessed 20 Desem 2019).
5. Countries in the world by population (2019): website. Available at: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (ac-cessed 20 Desem 2019).
6. Demografichnyj pasport terytoriyi. Derzhavna sluzhba staty'sty'ky` Ukrayiny`: website. Available at: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport1.htm (accessed 20 Desem 2019).
7. Narodzhuvanist' v Ukrayini – chy` mozhna yiyi zbil'shy'ty` i chy` treba ce roby'ty'? website. URL: <https://life.pravda.com.ua> (accessed 20 Desem 2019).
8. World Health Organization, Total Fertility Rate: website. URL: [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/total-fertility-rate-\(per-woman\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/total-fertility-rate-(per-woman)) (accessed 20 Desem 2019).
9. Dopomoga na dy'ty`nu: yaki rozmiry` vy`plat u 2019 roci? website. Available at: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-yezhdnevny-buxgalterskiy-obzor-39-posobie-na-rebenka-kakie-razmery-vyplat-v-2019-godu> (accessed 20 Desem 2019).
10. Molod` na eksport: website. Available at: https://zik.ua/news/2019/03/25/molod_na_eksport_chy_pravylny_shcho_u_lvovi_vlada_propaguie_navchannya_za_1536465(accessed 20 Desem 2019).
11. Chomu v Ukrayini smertnist` vy`shha, nizh narodzhuvanist`? website. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/28859966.html> (accessed 20 Desem 2019).
12. BBC. website. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40405193> (accessed 20 Desem 2019).